

Εύμορφα μαλλία και γνώσιν ολίγην Ο μισογύνης Αίσωπος

Rector magnifica, κύριε κοσμήτορα, Herr Generalkonsul Nadolsky, κύριε πρόεδρε, ίσον αγαπητέ Βασίλη Κατσαρέ, συνάδελφοι, ίσον αγαπητές φίλες και αγαπητοί φίλοι, lieber Michael Ruff, liebe Bettina, lieber Mäcki, lieber Konrad Ehlich, und weiterhin aus Deutschland, lieber Notis Toufexis und Sakis Porichis, liebe Despina Kazantzidou, ίσον οι φίλοι που έκαναν τόσο μακρινό ταξίδι για να είναι παρόντες απόψε μαζί μας: ο παιδικός μου φίλος Michael Ruff από την πατρίδα μου τη Στουτγάρδη, που πριν από ακριβώς 40 χρόνια το Πάσχα στην Αγία Σοφία της Θεσσαλονίκης μάς άλλαξε τα στέφανα, δηλαδή ο κουμπάρος μας.

Επειδή, λοιπόν, αγαπητοί φίλοι, ως βυζαντινολόγος ξέρω τι εστί λόγος εγκωμιαστικός, η σεμνότητά μας μάς υποχρεώνει να πούμε στους αγαπητούς φίλους: Καίτη, την αντιπρυτάνισσα, και στον Βασίλη, τον πρόεδρο «υπερβάλετε, υπερβάλετε φοβερά. Και όμως σας είμαι ευγνώμων και σας ευχαριστώ ολόθερμα».

Το θέμα μου, όπως ακούγεται, προκαλεί! Θέλει να προκαλέσει. Παρουσιάζοντας τον Αίσωπο ως μισογύνη και αποδείχνοντας πως δεν ήταν διόλου μισογύνης, θα ήθελα αυτή μου η ομιλία να είναι μια μικρή ομάζ στις Ελληνίδες και ιδιαίτερα στις δέσποινες της Θεσσαλονίκης και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, στις οποίες οφείλω τα μέγιστα, και της επιστημονικής μου, αλλά γενικότερα όλης μου της ζωής. Όταν έμαθα για τούτη τη μεγάλη τιμή που μου κάνει απόψε το Αριστοτέλειο, όπου σπούδασα πριν 45 χρόνια, όπου γνώρισα καθηγητές, που δεν ήταν μόνο άριστοι δάσκαλοι, αλλά παραδείγματα ήθους και άνθρωποι με κύρος και ψυχή –ένας εξάίρετος σεβαστός δάσκαλος μπροστά μου μου έκανε απόψε την τιμή και ήρθε εδώ–, ο κύριος Κριαράς. Αυτό το Αριστοτέλειο, με τον Λίνο Πολίτη που αποκαλούσαμε πνευματικό μας πατέρα: πολύ μας αγάπησαν

και ο Ιωάννης Κακριδής και ο Αγαπητός Τσοπανάκης – θα είχαμε άραγε άλλες ευκαιρίες να γνωριστούμε η Νίκη κι εγώ, αν δεν βγαίναμε τις Κυριακές στις περιήφημες αυτές εκδρομές του Τσοπανάκη; Αλλά και όλοι οι άλλοι – δεξιά μου βλέπω στον πίνακα τον Στίλωνα Κυριακίδη, πιο πέρα τον τότε πρύτανη Καρανίκα. Ήδη χτες, στην τόσο ωραία εκδήλωση για την απονομή του τιμητικού τόμου στη φίλη Καίτη Dorfmueller-Καρπούζα, έχυσα τα πρώτα δάκρυα συγκίνησης, όταν ανέφερε τα ονόματα αγαπητών μου δασκάλων· το Αριστοτέλειο λοιπόν, όπου είχα συμφοιτητές και συμφοιτήτριες που έγιναν οι καλύτεροι φίλοι για όλη μου τη ζωή –πολλούς και πολλές βλέπω μπροστά μου–, η Όλγα και ο Κώστας, η Βίκη και ο Γιάννης, η Άγλα και ο Μίμης, η Ελένη, που μας άφησε νωρίς, και ο Κυριάκος, η Χρυσούλα και ο Αντώνης, αλλά και τα παιδιά τους –ένα όνομα θα αναφέρω μονάχα αντιπροσωπευτικά, την Αλεξάντρα μας– το Αριστοτέλειο που δεν μου άλλαξε μόνο τα φώτα, αλλά, όπως είπα και προηγουμένως, όλη την πορεία της ζωής μου.

Αυτό το Αριστοτέλειο, όπου μετά διετέλεσα τρεις φορές επισκέπτης καθηγητής με μαθητές άξιους και φίλους –μερικοί σήμερα είναι και συνάδελφοι καθηγητές– και αυτούς τους βλέπω τώρα μπροστά μου, κυρία πρόεδρε Οικονόμου-Αγοραστού – η πρώτη μου Doktorantin στην Κολωνία, αλλά και η Ελένη Γεωργοπούλου από τις νεότερες, η Πέτρα Καλτσά, η Εύα Πέλστερ, η Αθηνά Βεζακιάδου.

Όταν λοιπόν έμαθα για τούτη τη μεγάλη τιμή, η πρώτη και αυθόρμητη σκέψη ήταν να εκφράσω τις ευχαριστίες και την αγάπη μου, αντιπροσωπευτικά για όλους, σε τούτες τις κυρίες της Θεσσαλονίκης.

Όλα τα άλλα ήταν εύκολα ...

Η στάση του Πτωχοπροδρόμου απέναντι στην κυρά του στο πρώτο ποίημα είναι γνωστή και δεν προσφέρει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον (η σεξολογική ερμηνεία της Margaret Alexiou δε με αφορά).

Ο Σπανός –κι αυτός παντρεμένος– αφιερώνει τις τρεισήμισι τρίχες, που με τόσον κόπο απέκτησε επιτέλους, στην κυρά του, αλλά εκείνης η αντίδραση ξεπερνάει τα όρια κάθε σοβαρότητας μιας επιστημονικής βραδιάς.

Ο Κρασοπατέρας ούτε καν αναφέρεται σε γυναίκα, μες στο μεθύσι που τον δέρνει. Αλλά ο Αίσωπος; Αυτός ο κακάσχημος, γεννημένος θύμα γυναικών; Η ιστορία του αρχίζει από πολύ παλιά. Και στο πλαίσιο αυτής της ιστορίας πρέπει να ερευνήσουμε τη θέση και τη στάση του.

Κατά τον Έρμιο, έναν φιλόσοφο και γραμματικό από τη Σμύρνη στα τέλη του τρίτου αιώνα προ Χριστού, ο φιλόσοφος Θαλής συνήθιζε να λέει – «έφασκε», τριών τούτων ένεκα χάριν έχειν τη Τύχη· πρώτον μεν ότι άνθρωπος εγενόμην και ου θηρίον, είτα ότι ανήρ και ου γυνή, τρίτον ότι Έλλην και ου βάρβαρος.

Το ρητό αυτό μας το παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος του τρίτου αιώνα μετά Χριστόν στο έργο του «Βίοι και Γνώμαι των εν φιλοσοφία ευδοκμησάντων». Είναι το μόνο χωρίον σε ολόκληρο το σύγγραμμά του, όπου ένας από τους Επτά Σοφούς εκφράζεται κάπως επικριτικά για τις γυναίκες.

Χάρη στη θαυμάσια έκδοση «Οι επτά σοφοί» του φίλου Δημήτρη Λυπουρλή μπορούμε να συμπεράνουμε εύκολα, πως και οι άλλοι αρχαίοι συγγραφείς που παραδίδουν γνώμες η αποφθέγματα των επτά σοφών, όπως είναι ο Ιωάννης Στοβαίος και ο Πλούταρχος, δεν αναφέρονται σε γυναίκες, παρά μόνο ελάχιστα ως μηδαμινά, αρνητικά.

Μάλλον το αντίθετο μπορεί να ισχυρισθεί κανείς: υπάρχει ένας φυσικός σεβασμός απέναντι στη γυναίκα: «Να μη διαπληκτίζεσαι με τη γυναίκα σου ούτε να της συμπεριφέρεσαι αλαζονικά μπροστά σε άλλους» είναι μια από τις γνωστές γνώμες. Αλλά ποιός ανήκει σε τούτον τον κύκλο των Επτά Σοφών;

Στο: «Των Έπτά Σοφών Συμπόσιον» του Πλούταρχου δεν εμφανίζονται μόνο οι γνωστοί και με κάποιον τρόπο επίσημοι Επτά Σοφοί του κανόνα (από τον Θαλή δηλαδή ως στον Σόλωνα), αλλά και μερικά άλλα πρόσωπα τελείως ή σχεδόν «πλαστά» –όπως λέει στην έκδοση του Πλούταρχου ο Ιωάννης Συκουτρός– αλλά και εν μέρει γνωστά, όπως ο Ανάχαρσις, η Κλεοβουλίνη ή η Μέλισσα. Το πρόσωπο ωστόσο που μας ενδιαφέρει περισσότερο εδώ είναι ο Αίσωπος, ο οποίος βρήκε αρκετές φορές την ευκαιρία να επέμβει με ένα έξυπνο σχόλιο στη συζήτηση κατά τη διάρκεια του Συμποσίου. (Στο

Συμπόσιο αυτό δεν παρίσταται πάντως ο γεωργός Μύσων, υπεύθυνος κατά τα άλλα αντιπρόσωπος της λαϊκής σοφίας των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων, κρατώντας δηλαδή ένα ρόλο που θα ταίριαζε περισσότερο στον δούλο Αίσωπο). Στις ελάχιστες ρήσεις του Αισώπου ως σοφού στην περίπτωση αυτή δεν παρατηρούμε πάντως ίχνος μισογυνισμού (όπως και γενικά –το είπαμε ήδη– οι αναφορές των επτά σοφών στις γυναίκες είναι ελάχιστες).

Υπάρχει όμως ένα άλλο, αποκλειστικά αισώπειο έργο, εξίσου γνωστό όπως το Σώμα των Αισώπειων μύθων.

Το σύγγραμμα αυτό λέγεται Μυθιστορία του Αισώπου και μας παρουσιάζει έναν άνθρωπο με βιογραφία και με ιστορίες λίαν δραματικές από τη ζωή του. Η παράδοση του γραμματολογικού γένους της βιογραφίας των πιο γνωστών προσώπων της εποχής αρχίζει στα ελληνιστικά χρόνια και αφορά συνήθως βιογραφίες ηρώων παλαιότερων εποχών, όπως του Ομήρου, του Μεγαλέξανδρου και λοιπών μεγάλων ανδρών.

Το τι λαμπρό μέλλον θα έχει αργότερα η παράδοση αυτή με τις χιλιάδες Βίους Αγίων στο Βυζάντιο, είναι κάτι που φυσικά δεν μπορούσε να προβλεφθεί τότε. Τους θύραθεν ωστόσο βίους, όσοι έφτασαν βέβαια ως εμάς, τους εντάσσουμε σήμερα συνήθως στις μυθιστορίες.

Στο κεφάλαιο 24 λοιπόν της Μυθιστορίας του Αισώπου έχουμε μια σκηνή, όπου ο φιλόσοφος Ξάνθος θέλει, αλλά διστάζει να αγοράσει ένα «τέτοιο αισχρό κάθαρμα», δηλαδή τον Αίσωπο που του προσφέρεται για δούλος, επειδή, όπως ισχυρίζεται, «η γυναίκα μου είναι ευγενική και παστρική και δεν θέλει δυνηθεί να υπομείνει την υπηρεσίαν του». Οι σχολαστικοί –δηλαδή οι φοιτητές του– τον καθησυχάζουν λέγοντας «Ω καθηγητά, εύκολα απαλαίνεις το γύναιόν σου». Ο Ξάνθος ενδίδει και αγοράζει τον Αίσωπο. Μόλις έφτασαν στο σπίτι ο ίδιος και ο νεοαγορασμένος δούλος Αίσωπος, η γυναίκα του αγανακτεί πράγματι για τον «σκυλοκέφαλον», όπως τον ονομάζει.

«Ο δε Αίσωπος εγέλασεν και εσήκωσε το ένα του ποδάρι και το εκτύπησεν εις το μέσον του οσπιτίου και φωνάζει μίαν φωνήν και λέγει ότι ο Ξάνθος ο φιλόσοφος υπό γυναικός ορίζεται», μομφή αρκετά σοβαρή για την εποχή τους. Στην εκδοχή του Πλανούδη του

1300 –που είναι η πιο λόγια από τις παλαιότερες αλλά και τις νεότερες– διαβάζουμε σε τούτο το χωρίο: *γυναικοκρατείται*.

Αποκορύφωμα όμως της επίθεσης κατά της κυρίας Ξάνθου αποτελεί η αναφορά του Αίσωπου στο «χρυσό στόμα» του Ευριπίδη, όπως την ακούμε σε μια νεοελληνική εκδοχή της Μυθιστορίας του 17^{ου} αιώνα και μάλιστα σε δεκαπεντασύλλαβο:

*Πολλές οργές μεν έχουσιν κύματα της θαλάσσης,
πολλές πνοές του ποταμού ανθρώπους πνίγουν πόσες
και του πυρός η φλόγα τε δεινόν, πολλήν πτωχείαν,
πολλά και άλλα μύρια ώσπερ και της πενίας,
πλην άλλον κακόν δεν βρίσκεται ως η κακή γυναίκα
και πονηρά και δόλια, πανούργος και φαυλίστρα.*

Κακή αρχή λοιπόν για τις σχέσεις της κυρίας Ξάνθου με το ασχρό κάθαρμα. Και φοβερή κάθε φορά η εκδίκηση του Αίσωπου: Όταν κάποτε ο Ξάνθος ευφραινόταν σε πλούσιο γεύμα με τα εκλεκτά φαγητά, σκέφτηκε και τη σύζυγο του που ήταν μόνη στο έρημο σπίτι και γι' αυτό της στέλνει με τον Αίσωπο ό,τι καλύτερους μεζέδες και λιχουδιές είχε στο τραπέζι του συμποσίου, παρακαλώντας τον, να τους δώσει στην «πολυποθητή» του. Φτάνοντας όμως στο σπίτι ο Αίσωπος φωνάζει όχι μόνο την κυρά του, αλλά και τη σκύλα, την οποία θεωρεί φυσικά ως πολυποθητή και οπωσδήποτε πολυποθητότερη από τη νοικοκυρά. Η σκηνή όπου δίνει τα εκλεκτά κομμάτια ένα ένα μπροστά στα μάτια της κυράς του στη σκύλα είναι παντελώς κυνική και λίαν ... τραγική.

Αλλά η σκηνή δεν τελειώνει εδώ. Όταν ο Αίσωπος επιστρέφει στο γεύμα, ο κύριος Ξάνθος τον ρωτάει:

*Έδωκές τα της πολυποθητής μου καθώς σε επαρήγγειλα;
Και ο Αίσωπος: Ναι, δέσποτα, και έμπροσθέν μου τα έφαγεν.
Ο Ξάνθος επιμένει:
Και οπότεν τα έτρωγεν τι έλεγεν; Ο Αίσωπος:
Δέσποτα, εμένα τίποτε δεν είπε, αμή εσένα μέσα της μεγάλως σου εύχετον.*

Τόσο που προσβλήθηκε η καημένη κυρία, ώστε έφυγε από το

σπίτι και επέστρεψε στους γονείς της. Με τι ωραίο τέχνασμα την φέρνει ο Αίσωπος πίσω δεν έχουμε δυστυχώς το χρόνο να σας διηγηθώ!

Σε μια άλλη όμως σκηνή, άκρωρ ενδιαφέρουσα, εφόσον μιλάμε για μισογυνισμό, δεν εκφράζεται ο ίδιος ο Αίσωπος, αλλά κάποιος «απεριέργος» απλοϊκός δηλαδή, κάποιος που δεν «περιεργάζεται».

Πρόκειται για έναν «διαγωνισμό» πώς να αποδειχθεί δηλαδή αν κάποιος είναι απερίεργος ή όχι. Το παιχνίδι για τον Αίσωπο είναι αρκετά επικίνδυνο, γιατί αν ο υποψήφιος απερίεργος, που πρέπει να παρουσιάσει ο Αίσωπος, αρχίζει και περιεργάζεται, θα δαρθεί ο Αίσωπος έως θανάτου.

Το αφεντικό του θα προκαλέσει λοιπόν τον απερίεργον έτσι ώστε να αποδειχθεί περιεργος. Στην πρώτη δοκιμή λέει στην κυρία:

*Βάλε νερόν εις την λεκάνην και νίψον του ξένου τα ποδάρια
– πεπεισμένοι φυσικά, πως ο απλός αγρότης θα ντραπεί
και δεν θα την αφήσει να του πλύνει τα βρώμικα πόδια του.
Εις μάτην όμως. Ο απερίεργος λέει: Πλύνε τα ποδάριά μου,
κυρά!*

Μετά έρχεται το κρασί, οπότε ο νοικοκύρης είναι σίγουρος πως ο ξένος θα διστάσει να πιει πρώτος – λάθος: μετά έρχεται το φάρι, όπου και πάλι ο ξένος θα αναδειχτεί σωστός απερίεργος. Τέλος φτάνουμε στο ορντέβρ, στις δίπλες, ήγουν μελόπιτες.

Με κίνδυνο να σας κλέψω την ώρα, θεωρώ πως πρέπει να σας διαβάσω όλη αυτήν την υπέροχη σκηνή:

*«Ο δε ξένος εκείνος ποτέ του δεν είχεν ιδεί μελόπιτες, και
έπαιρνε τες και τες έχαφτε ωσάν ψωμί, και εγέμιζε την χέ-
ραν του και τες έτρωγε.*

*Και ως είδεν ο Ξάνθος έτσι τον ξένον, πώς έχαφτε τες μελόπιτες
έτσι γλυκέα, κράζει εκείνον οπού τες εποίησε. Και ήλθεν εκεί εκείνος
και λέγει τον:*

*«– Κατάρατε, διατί τες μελόπιτες οπού έκαμες, δεν έβαλες
ούτε μέλιν ούτε πιπέριον, Και λέγει εκείνος οπού τες έκαμε:*